

УДК 231.01

ОСНОВНІ МОТИВИ ТРИНІТАРНОГО БОГОСЛОВ'Я ЮРГЕНА МОЛЬТМАНА

Федір Стрижачук

Центр дослідження релігії
Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна

Тринітарне богослов'я Юргена Мольтмана було наслідком зустрічей із трьома явищами: політичне богослов'я, богослов'я хреста та православне богослов'я. Критика Е. Петерсоном політичного монотеїзму, полеміка М. Лютера із середньовічним богослов'ям слави та наголос православного богослов'я на божественних Особах у Трійці створили сильний імпульс для формування соціального тринітаризму Юргена Мольтмана.

Ключові слова: Трійця, монотеїзм, Юрген Мольтман, політичне богослов'я, богослов'я хреста, богослов'я слави, соціальна модель Трійці.

Вступ. Юргена Мольтмана часто називають богословом, якого найбільше читають. У 1964 році він привернув увагу публікацією книги «Богослов'я Надії», яка стала імпульсом для виникнення нового однойменного богословського напрямку [1]. Його подальший внесок у християнське богослов'я був не менш інноваційний. Тринітарне богослов'я тюбінгенський богослов розвинув у монографії «Трійця та Царство» та інших роботах, які стали вододілом в історії богослов'я ХХ століття [2]. Разом з іншими сучасними богословами Мольтман робить наголос на важливості доктрини про Трійцю. Німецький богослов розвиває соціальну модель Трійці, в якій підкреслюється триєдність Бога Отця, Бога Сина і Бога Святого Духа. Соціальна модель доктрини про Трійцю, яку розвиває Мольтман, контрастує з психологічною моделлю Трійці, що в основному домінувала в західній богословській традиції. У критиці західної доктрини про Бога німецький богослов стає на сторону східного православного богослов'я. Він заявляє, що його доктрина про Трійцю розвивається відповідно до східної православної богословської традиції. Важливим елементом соціальної доктрини про Трійцю Мольтмана є концепція перихоретичної єдності божественних Осіб. Концепція перихореси запозичена з богослов'я Східної церкви. У статті буде представлена соціальна модель Трійці Юргена Мольтмана. У ній будуть досліджені основні мотиви, названі основні джерела, представлений зміст і особливі риси доктрини про Трійцю у Мольтмана.

1. Початки тринітарного богослов'я Ю. Мольтмана

Загально визнано, що Карл Барт ввів у сучасне богослов'я розуміння важливості доктрини про Трійцю як ключової доктрини для християнського розуміння Бога. Барт наполягав, що доктрина про Трійцю має бути відправним пунктом християнського богослов'я, тому що Бог відкрив Себе як Триєдиний в історії спасіння [3, с. 345–346]. Юрген Мольтман визнає, що він значною мірою завдячує Карлу Барту у своєму становленні як богослова. Він говорить «довгий час у мене було враження, що не може бути філософії після Гегеля, так само не може бути богослов'я після Барта» [4, с. 126]. Проте бартівська доктрина про Трійцю не була мотивом чи відправним пунктом тринітарного богослов'я Юргена Мольтмана. Ба більше: бартівська доктрина про Трійцю стала об'єктом критики в богослов'ї Мольтмана.

У книзі «Досвід богослов'я» Юрген Мольтман перераховує три шляхи, за якими він прийшов до тринітарного богослов'я [5, с. 303–308]. Першим шляхом було політичне богослов'я. Наприкінці 60-х років XX століття нове політичне богослов'я захопило увагу християнського світу. Стаття Еріка Петерсона «Монотеїзм як політична проблема» [6, с. 45–148] переконала Мольмана, що твердження монотеїзму «Один Бог» обов'язково тягне за собою твердження: «Один імператор» і «Одна імперія» [5, с. 303]. Критика унітарних тенденцій християнського монотеїзму є відмінною рисою богослов'я Ю. Мольмана. Німецький богослов вважає, що політична дія християн можлива лише тоді, коли вона мотивована вірою в триєдиного Бога. Він вважає, що доктрина про Трійцю руйнує монотеїстичний архетип величного всевладного монарха на небесах та його земних правителів, диктаторів і тиранів [2, с. 197].

Другим шляхом до тринітарного богослов'я була зустріч із богослов'ям хреста Мартина Лютера. Цей тип богослов'я Мольтман знаходить у Гейдельберзькій Диспутації Лютера 1518 року, де є формула «богослов'я хреста». Лютер використовує цей термін для вираження протестантського розуміння визвольної сили Євангелії. Мольтман зосередився на «богослов'ї хреста» після написання «Богослов'я надії». У «Богослов'ї надії» він робив наголос на воскресінні Христа та його значенні для християнської надії. У 1972 році Мольтман публікує книгу «Розп'ятий Бог», в якій зосереджує увагу на хресті Христа та його значенні [7]. Зазвичай коли богослов'я говорить про хрест Христа, воно ставить запитання: що хрест значить для людей? Так ставиться питання із сотеріологічної перспективи. Мольтман ставить питання з богословської перспективи. Він говорить: «Ми повинні запитати: що хрест Христа значить для Самого Бога?» [7, с. 201].

«Христос помер на хресті» – для Мольмана цей вислів є твердженням про Бога [7, с. 246]. Варрен Мак-Вільямс влучно зауважує, що «коли Мольтман розвиває своє розуміння страждань Бога, він завжди локалізує їх в контексті доктрини про Трійцю» [8, с. 42]. Страждання Христа та Його смерть на хресті є, перш за все, внутрішньо-тринітарною реальністю, а потім вони набувають сотеріологічного значення для світу.

Третім шляхом Мольмана до тринітарного богослов'я була зустріч зі східним православ'ям. Німецький богослов визнає вплив на себе православного богослов'я через Дімітроу Станілоуе. Станілоуе переконав Мольмана, що додаток *filioque* до символу віри є зайвим і шкідливим [5, с. 307]. Православна доктрина про Трійцю відкрила для Мольмана багатші відносини у Триєдиному Богові. Він також відкрив, що його концепція «страждань чутливого Бога» корелюється із «співчутливим Богом» православного богослов'я Дімітроу Станілоуе [5, с. 307]. У передмові до книги «Трійця та Царство» Мольтман визнає вплив православного богослов'я на своє тринітарне богослов'я. Він пише: «Православна традиція запропонувала більше підтримки для соціальної доктрини про Трійцю, ніж західна традиція» [2, с. 8].

Ці три шляхи до тринітарного богослов'я є не лише методологічними принципами або параграфами богословського методу. Вони є подіями в житті Мольмана. Ці шляхи є зустрічами-зіткненнями чутливого богослова з критикою монотеїзму, богослов'ям хреста та православним богослов'ям. Під час цих зустрічей Мольтман не зайняв гордовиту захисну позицію, навпаки, він був готовий вчитися у своїх співрозмовників. Ці три зустрічі Мольмана стали важливими мотивами для формування власної оригінальної богословської позиції.

2. Основні мотиви тринітарного богослов'я Ю. Мольмана

Три зустрічі Мольмана, які він називає трьома шляхами – політичне богослов'я, богослов'я хреста та православне богослов'я, – внесли визначальний вклад у форму-

вання основних мотивів його тринітарного богослов'я. У традиції християнського богослов'я Мольтман знаходить три протилежні позиції, всупереч яким він розвиває основні мотиви свого тринітарного богослов'я. Цими протилежними позиціями є монотеїзм, богослов'я слави та західне тринітарне богослов'я. Тринітарні концепції Мольтмана та їхні протилежності створюють такі протиставлення: тринітарне богослов'я проти монотеїзму, богослов'я хреста проти богослов'я слави, православний акцент на трьох Особах у Трійці проти західного акценту на єдності у Трійці.

2.1. Тринітарне богослов'я проти монотеїзму.

Мольтман вважає, що богослов'я не повинно цікавитися лише теорією про Бога, воно має завжди зосереджуватися на відношенні між богослов'ям та практикою, особливо політичною дійсністю. Німецький богослов стверджує, що «традиційний метафізичний монотеїзм» зазвичай підтримує політичну практику абсолютизму¹. Він досліджує історію політичних наслідків монотеїзму від Аристотеля, стоїків і ранніх християнських апологетів, де монотеїзм підтримує владу імператора та політику об'єднаної імперії, до сучасності, де він підтримує політику абсолютизму [2, с. 191–200].

Мольтман вважає, що ідеєю одного Бога генерує ідею універсальної об'єднаної держави. Бог монотеїзму є пантократором всесвіту, його основним атрибутом є влада над світом. Якщо земний правитель є видимим образом невидимого Бога, то він також визначається через свою владу над своїми підлеглими. Таким тип політичного богослов'я надає релігійну легітимізацію абсолютній владі, тиранії та насиллю [9, с. 12–14]. Крім того, Мольтман стверджує, що монархічний єпископат та його подальший розвиток у вчення та практику папського примату є також результатом метафізичного монотеїзму. Монотеїстичний спосіб мислення створює теологічну ієрархію: один Бог – один Христос – один Петро – один папа – одна церква. Мольтман визнає, що монархічний єпископат приніс єдність у церкву, але він вважає, що ціна усунення харизматичних пророків у такий спосіб була надто високою [2, с. 191–200].

Навіть більше, Мольтман вважає, що метафізичний монотеїзм винний у виникненні основних христологічних ересей. Аріанство Мольтман називає монотеїстичним християнством, а модалізм – християнським монотеїзмом [2, с. 132–137]. Аріанство відмовилося від божественності Христа для того, щоб залишити Одного Бога. Унаслідок цього аріанство помістило Христа у сферу міфічних проміжних істот-посередників і вважало Христа створеною напівбожественною істотою. Другою крайністю був модалізм. Його базовою ідеєю також був Один Бог, але спосіб гарантування неподільної єдності Бога був іншим. У модалізмі Христос був «розчинений» в Одному Богові. Загальний висновок про христологічні ересі у Мольтмана такий: «Монотеїзм є спільним для савеліанства та аріанства» [2, с. 136]. Проте христологічні ересі не є найгіршим наслідком монотеїзму. Політичні наслідки монотеїзму становлять основну проблему. Монотеїзм у своїх політичних наслідках є монархізмом, який легітимізує залежність, безпорадність і рабство.

За розумінням Мольтмана, альтернативою до метафізичного монотеїзму та його деструктивних політичних наслідків є християнська доктрина про Трійцю. Він вважає, що доктрина про Трійцю є істинною богословською доктриною свободи [10, с. 10–22]. Як богословська доктрина свободи, вона вказує на громаду людей без панування та підпорядкування. Доктрина про Трійцю руйнує монотеїстичне поняття величного вселенського

¹ Мольтман використовує термін «монотеїзм» у значенні «унітаризм» як протилежність «тринітаризму». Можливо, він був би менш вразливий до критики, якби використовував термін «унітаризм». Проте ми продовжимо використовувати термін «монотеїзм», тому що Мольтман у всіх своїх працях послідовно використовує саме цей термін.

монарха на небі та його божественних представників на землі. Вона долає релігійну легітимацію політичної суверенності. Земні правителі, диктатори та тирані вже більше не можуть знайти релігійне виправдання для політичного гноблення. Трійця не є архетипом могутніх цього світу [2, с. 197]. Трійдиний Бог корелюється до общини рівних, в якій люди перебувають у відносинах взаємності один з одним. Мольтман також говорить, що соціальна модель Трійці на залишає місця для «приватного індивідуалізму», навпаки, вона створює основу для розвитку «соціального персоналізму», або «персоналістичної соціальності» [2, с. 199]. Мольтман вважає, що християнська доктрина про Трійцю може відіграти важливу роль у формуванні справжнього гуманного суспільства.

2.2. Тринітарне богослов'я хреста проти богослов'я слави.

Наступний мотив тринітарного богослов'я Мольтмана був розвинений в його другій важливій монографії *«Розп'ятий Бог»* [7]. Тюбінгенський богослов вважає, що богослов'я не може бути чистою теорією про Бога, воно є знанням про Бога у розп'ятому Христі. Це знання є «критичною теорією Бога» [7, с. 69]. *Богослов'я хреста* – це доктрина, з якої випливає, що Бог у Христі був безсилий і розп'ятий звільняє людину від бажання мати владу та домінувати над іншими людьми. Коли людина бачить Бога в стражданнях і смерті Христа, вона звільняється від бажання самообожнення. Отож *богослов'я хреста* є богослов'ям звільнення. Мольтман стверджує, що *богослов'я хреста* було започатковане апостолом Павлом у полеміці про виправдання вірою проти виправдання ділами. Мартин Лютер далі розвинув *theologia crucis*, протиставляючи їй *theologia gloriae* середньовічної інституціалізованої церкви. За розумінням Мольтмана, *богослов'я слави* має два вираження: релігійні спекуляції в метафізиці та освячення ділами в етиці [7, с. 70]. *Богослов'я слави* виражається в людській занепокоєності про власне самообожнення через знання та діла. *Богослов'я хреста* руйнує *богослов'я слави* з його божками та претензією людини на божественність. Для Лютера *богослов'я хреста* було переважно питанням христології та сотеріології. Але це вже не так для Мольтмана, він говорить: «Ми можемо говорити про страждання Бога лише в тринітарних термінах» [2, с. 25]. *Богослов'я хреста* говорить про тринітарну подію на хресті. Річард Бокман зауважує: «У книзі *«Розп'ятий Бог»* богослов'я Мольтмана стає радикально тринітарним, оскільки він тлумачить хрест як тринітарну подію між Отцем і Сином» [11, с. 149]. Подія хреста залучає всі три божественні Особи: Бога Отця, Бога Сина та Бога Духа Святого. Доктрина про Трійцю та хрест Христа належать один одному. Мольтман говорить: «Матеріальний принцип доктрини про Трійцю є хрест. Формальний принцип *богослов'я хреста* є доктрина про Трійцю» [12, с. 16]. Мольтман вважає, що для розуміння того, що відбулося на хресті, потрібно говорити тринітарною мовою. Проте він дистанціюється від патріпасіонізму та богослов'я смерті Бога. Бог Отець не страждає на хресті та не помирає на хресті, але Він страждає через смерть Сина в безмежній скорботі любові [13, с. 53–54]. Подія хреста містить спільноту у роз'єднаності між Сином та Отцем і роз'єднаність у спільності. Хрест є Божа екзистенція в події Його любові. Під час цієї події на хресті між Ісусом та Його Отцем витікає Дух, Який є любов'ю [7, с. 244]. Хрест Христа є «одкровенням усієї Трійці» [7, с. 206]. Хрест Христа не є лише христологічною подією в історії спасіння, він є внутрішньо-тринітарною подією у самому бутті Бога. Мольтман не називає смерть Христа на хресті «смертю Бога», як це робили секулярні богослови 60-х років ХХ століття. Він вважає за краще говорити про «смерть у Богові» [12, с. 16]. Тож Мольтман робить наголос на внутрішньо-тринітарному характері смерті Христа. У монографії *«Трійця та Царство»* Мольтман продовжує розвивати тринітарне богослов'я хреста. Він відкидає аксіому грецької філософії про *apatia* Бога та постулює аксіому Божої «чутливості» [2, с. 24–60]. Він показує, що доктрина про

Трійцю, яка ґрунтується на біблійній історії, має відштовхуватися від аксіоми *Божої чутливості*. Хрест є досвідом, іманентним триєдиному Богу. На цій основі Мольтман розвиває свою соціальну доктрину про Трійцю.

2.3. *Акцент православного богослов'я на трьох Особах Трійці проти акценту західної церкви на єдності Бога.*

Весь характер тринітарного богослов'я Мольмана видає негативне ставлення до магістральної історії західного тринітарного богослов'я. Коли Мольтман представляє коротку історію тринітарних дискусій у західній церкві, він описує тринітарні ереси та ортодоксальні типи богослов'я під однією рубрикою «критика християнського монотеїзму» [2, с. 129–150]. Він навіть критикує тринітарне богослов'я Тертуліана як «християнський монотеїзм», що в термінах Мольмана означає «унітаризм». Мольтман вважає, що тринітарна диференціація Тертуліана потрібна йому лише для божественної ікономії. Бог Син є народженим, а Бог Дух Святий виходить від Бога Отця з метою творіння та вилуплення. Коли ці цілі досягнуті, божественні Особи повертаються до єдності [2, с. 138]. Урешті-решт, Мольтман робить висновок: «У цій ідеї категорія єдності домінує над тринітарністю» [2, с. 138]. Німецький богослов вважає, що тринітарна формула Тертуліана *una substantia – tres personae* започатковує богослов'я «Бога як найвищої субстанції». Згідно з цим богослов'ям, єдина, неподільна, гомогенна божественна субстанція створює основу для тринітарних Осіб, і вона логічно випереджає божественних Осіб. Богослов'я божественної субстанції було панівним у патристичному та середньовічному богослов'ї.

Навіть протестантська ортодоксія також пішла цим самим шляхом. Богословські трактати зазвичай починаються з аргументів на користь існування одного Бога, а потім розвивається доктрина про Трійцю. За розумінням Мольмана, такий порядок розгляду доктрин веде до концепції подвійної божественної єдності – єдності божественної субстанції та єдності божественних Осіб. У кінцевому підсумку це призводить до «дезінтеграції доктрини про Трійцю в абстрактний монотеїзм» [2, с. 17]. Наступні кроки західного тринітарного богослов'я Мольтман вважає також монотеїстичними. З часів появи німецького ідеалізму вже неможливо говорити про Бога як божественну субстанцію, Бог тепер розглядається як Абсолютний Суб'єкт. Тринітарна формула *una substantia – tres personae* була трансформована у формулу *one subject – three modes of being* (один суб'єкт – три модуси буття) [14, с. 289]. Тепер Бога треба розглядати як абсолютного досконалого Суб'єкта у Своєму бутті і Своєму одкровенні. Мольтман зауважує, що впливові богослови ХХ століття Карл Барт і Карл Ранер продовжили розвивати ідеалістичну концепцію Бога [5, с. 321]. Вони роблять наголос на суверенності та володарюванні Бога, будуючи основу для непорушної та абсолютної суб'єктивності Бога. У богослов'ї Барта три божественні Особи стають трьома модусами буття одного суб'єкта. Мольтман розглядає таке богословське мислення як відродження савеліанського модалізму, засудженого ранньою церквою [2, с. 139]. Мольтман розділяє погляди Барта щодо того, що Трійця має бути центральною для християнської віри, але, як зауважує Варрен Мак-Вільямс, «він [Мольтман] критикує Барта за недостатність його тринітарного підходу» [8, с. 42].

За розумінням Мольмана, католицький богослов Карл Ранер також перебуває в ризикованій близькості до ідеалістичного модалізму. Ранер змінює традиційну тринітарну формулу *una substantia – tres personae* на «єдиний божественний суб'єкт у трьох окремих способах існування» [15, с. 113–114]. Бог є потрібним самоодкровенням через Сина у Святому Духові. Мольтман бачить такий тринітарний процес самоодкровення як ідеалістичну доктрину відображення структури єдиного божественного суб'єкта [2, с. 148]. Ба більше:

Мольтман вважає, що ні Барт, ні Ранер не приділяють належної уваги історії міжособистісних відносин Сина, Отця та Духа Святого, як це засвідчено у Святому Письмі [2, с. 160].

Загальна оцінка Мольтманом західної богословської традиції є дуже критичною. Він вважає, що представлення тринітарних Осіб у гомогенній божественній субстанції або в єдиному тотожному божественному суб'єкті неминуче веде до редукції доктрини про Трійцю до абстрактного монотеїзму [2, с. 17–18]. Така метафізична монотеїстична концепція Бога веде до егоцентричного способу життя, деспотичних політичних ідеологій і несправедливих соціальних устроїв. Критичний імператив Мольтмана має таке форму: «Ми повинні позбутися концепції одної субстанції та концепції одного тотожного суб'єкта» [2, с. 150].

Із самого початку Мольтман критикує західну богословську традицію, яка починається з єдності Бога, а потім задається питанням про триєдність. Його підхід бере на озброєння зворотний порядок: «Ми починаємо з триєдності божественних Осіб, а потім задаємо питання про єдність» [2, с. 19]. Мольтман протиставляє свою соціальну доктрину про Трійцю до західного підходу до Трійці – психологічної доктрини про Трійцю. Він також визнає вплив східного православного богослов'я на його тринітарне богослов'я [5, с. 307]. Лоуренс В. Вуд доречно зауважує: «Мольтман аргументує на користь східного розуміння Трійці, тому що західна ідея божественної субстанції мінімізує персональні відмінності, які існують між трьома Особами Трійці» [16, с. 55].

Дункан Рейд у порівняльному дослідженні тринітарних моделей східного православ'я та західного богослов'я «*Енергії Духа*» говорить: «Православні мислителі відштовхуються від соціальної або плюральної моделі Трійці, на відміну від західного вихідного пункту в моделі єдності, яка знаходить свою нормативну аналогію в людському психе. Східне богослов'я завжди робить наголос на трьох іпостасях, на відміну від західної тенденції робити наголос на єдності сутності (або суб'єкта, починаючи з Просвітництва) [17, с. 78].

Отже, не викликає сумнівів, що Мольтман стає на сторону богослов'я східної православної церкви у своєму підході до розвитку доктрини про Трійцю. У дослідженні політичного та церковного монотеїзму він відверто представляє відмінності між західною та східною доктринами про Трійцю та стає на сторону Сходу [2, с. 199].

Між двома типами аналогії, які використовуються для змалювання образу Трійці – образ індивідуальної особи та образ спільноти, – Мольтман надає перевагу образу спільноти, який переважно використовується в східному тринітарному богослов'ї.

Висновки. З розглянутого нами очевидно, що основною рисою тринітарного богослов'я Юргена Мольтмана є акцент на плюральності у Трійці. Основний наголос його тринітарного богослов'я – це пріоритет трьох божественних Осіб.

Зіткнення Мольтмана з політичним богослов'ям, богослов'ям хреста та православним богослов'ям справили значний вплив на його тринітарне богослов'я. Критика політичного монотеїзму Еріком Петерсоном, полеміка Лютера з середньовічним *богослов'ям слави* та акцентування православного богослов'я на трьох божественних Особах у Трійці дали сильний імпульс для розвитку тринітарного богослов'я Мольтмана з наголосом на плюральності в Богові.

Список використаної літератури

1. Moltmann J. Theology of Hope: On the Ground and Implications of a Christian Eschatology. London: SCM, 1964. 344 p.
2. Moltmann J. The Trinity and the Kingdom: the Doctrine of God. Minneapolis: Fortress Press, 1993. 256 p.

3. Barth K. Church Dogmatics 1, 1. Edinburgh: T&T Clark, 1963. 503 p.
4. Moltmann J. History and the Triune God: Contributions to Trinitarian Theology. New York: Crossroad, 1991. 204 p.
5. Moltmann J. Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology. Minneapolis: Augsburg Fortress Publishers, 2000. 420 p.
6. Peterson E. Monotheism as Political Problem. Theologischen Traktate. Munich: Echter, 1951. P. 45–148.
7. Moltmann J. The Crucified God: The Cross of Christ As the Foundation and Criticism of Christian Theology. London: SCM Press, 1972. 346 p.
8. McWilliams W. The Passion of God. Macon: Mercer University Press, 1985. 208 p.
9. Moltmann J. Political Theology. Theology Today. 1971. № 28. P. 6–23.
10. Moltmann J. God Means Freedom. God and Human Freedom / ed. H.J. Young. Richmond: Howard Thurman Festschrift, 1983. P. 10–22.
11. Bauckham R. Jurgen Moltmann. The Modern Theologians: an Introduction to Christian Theology in the Twentieth Century / ed. David F. Ford. Oxford: Blackwell, 1996. P. 147–162.
12. Moltmann J. The Crucified God. Theology Today. 1974. № 31. P. 6–18.
13. Moltmann J. The Motherly Father: Is Trinitarian Patripassianism Replacing Theological Patriarchalism? God as Father. Edinburgh: T&T Clark, 1981. P. 51–56.
14. Moltmann J. The Fellowship of the Holy Spirit – Trinitarian Pneumatology. Scottish Journal of Theology. 1984. № 37. P. 287–300.
15. Rahner K. The Trinity. New York: Herder & Herder, 1970. 144 p.
16. Wood L. From Barth's Trinitarian Christology to Moltmann's Trinitarian Pneumatology. The Asbury Theological Journal. 2000. № 55. P. 51–68.
17. Reid D. Energies of the Spirit: Trinitarian Models in Eastern Orthodox and Western Theology. Atlanta: Scholars, 1997. 168 p.

MAJOR MOTIVES OF J. MOLTMANN'S TRINITARIAN THEOLOGY

Fedir Stryzhachuk

*Center for Religion Studies
of National Pedagogical Dragomanov University
Pyrogoва str., 9, 01601, Kyiv, Ukraine*

Trinitarian theology of Jürgen Moltmann was the result of meetings with three phenomena: political theology, theology of the cross and Orthodox theology. Criticism by E. Peterson of political monotheism, M. Luther's polemic with medieval theology of glory and the emphasis of Orthodox theology on divine Persons in the Trinity created a strong impetus for the formation of social trinitarianism by Jürgen Moltmann.

Key words: Trinity, monotheism, Jürgen Moltmann, political theology, theology of the cross, theology of glory, social model of the Trinity.